

УДК 930.2:[001.98:947.7]«15/17»
DOI: 10.18523/2617-3417.2025.8.94-103

Тесленко І. А.

ФАЛЬСИФІКАТ ПРИВІЛЕЮ КНЯЗЯ ФЕДЬКА ОСТРОЗЬКОГО

У ранньомодерний період фальшування документів було поширеним явищем. Дослідження підробок в українській історіографії почалося в XIX столітті, і на сьогодні виявлено вже десятки неавтентичних або сумнівних актів, серед яких великокняжчі грамоти, королівські привілеї, гетьманські універсали. Утім, далеко не всі сфабриковані документи видавалися від імені правителів суверенних чи автономних держав. У цій статті проаналізовано привілей, що начебто постав у канцелярії одного з перших князів Острозьких — представників відомого аристократичного роду, що походив із Волині, але поширював свій вплив на різні регіони Великого князівства Литовського, а після 1569 р. — і Речі Посполитої. Ідеться про датований 1431 роком документ, відповідно до якого князь Федько Острозький дарував землю Нетреба Прокопові та Лаврові Грибам-Грим'яцьким. У роботі розглянуто обставини оприлюднення джерела й наведено аргументи на користь твердження про те, що воно було сфальшоване. Документ опубліковано в додатку до статті.

Ключові слова: критика джерел, фальсифікати, князі Острозькі, шляхта, Річ Посполита, ранньомодерний період, історія України.

Із появою перших писемних документів виникла і практика їх підроблення. Успіх фальсифікаторів залежав від наявності матеріалу, на якому мав бути виготовлений документ, акуратності нанесення на нього тексту, дотримання формуляра і вправності в копіюванні елементів засвідчення. Утім, найскладніше було впоратися не з цими «технічними» параметрами, а з поєднанням у новоявленому джерелі реальних і вигаданих подій. Їхній механічний синтез міг легко викрити підробників. Що більше років, десятиліть або віків відділяло вигадану подію від часу створення наративу про неї, то менше деталей історичного контексту були відомі фальсифікатору — і то складніше було виготовити якісну підробку. Попри це, навіть недосконалі підробки, створені через сотні років після описування у них подій, часто досягали своєї мети, бо цільова аудиторія сфабрикованих актів зазвичай не мала глибоких знань про минуле й не орієнтувалася в особливостях діловодства давно згаслих епох.

Ситуація докорінно змінилася лише тоді, коли історія перетворилася на академічну науку,

і фахові вчені, вдаючись до зовнішньої та внутрішньої критики джерел, отримали інструментарій для доведення фальсифікації частини з них. В українській історіографії поява таких експертиз припала на другу половину XIX — початок XX ст.¹, а на сьогодні існують уже корпусні видання актових джерел, що містять спеціаль-

¹ Назвемо для прикладу кілька давніших робіт, спеціально присвячених фальшуванню історичних джерел: А. Петрушевич, «Пересмотр грамот, князю Льву приписываемых», *Галицкий исторический сборник* II (1854): 81–93, 145–187; М. С. Грушевський, «Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва? Критично-історична розвідка», *Записки Наукового товариства ім. Шевченка* XLV (1902): 1–22; И. Линниченко, «Грамоты галицкого князя Льва и значение подложных документов как исторических источников», *Известия Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук* IX, кн. 1 (1904): 80–102; М. Грушевський, «Еще о грамотах кн. Льва галицкого (По поводу статьи проф. Линниченка)», *Известия Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук* IX, кн. 4 (1904): 262–283; Д. М. Щербаковский, «Фундушевая запись кн. Любарта луцкой церкви Иоанна Божьего 1322 г.», *Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца* XVIII, вып. 3–4 (1905): 61–70; М. Грушевський, «Коли сфабрикована грамота Любарта луцької катедрі? Критична замітка», *Записки Наукового товариства ім. Шевченка* LXX (1906): 71–72; И. М. Каманин, «Из истории подложных документов», *Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца* XX, вып. 1 (1907): 3–11.

ні розділи з аналізом сфабрикованих документів². Їх вивчення триває надалі³.

Навіть побіжного ознайомлення з переліком виявлених підробок достатньо, щоби звернути увагу на те, що фальсифікатори писали їх від імені відомих історичних постатей — суверенних правителів і державців нижчого статусу, наприклад удільних князів чи гетьманів, влада яких де-факто дорівнювала впливу верховного монарха і поширювалася на значну територію. Ця публікація покликана показати, що фабрикували документи і представників еліти меншого калібру. А втім, і вони у своїх приватних «імперіях» відігравали ту саму роль, що й перелічені вище володарі. У цьому випадку йтиметься про датований 1431 роком привілей князя Федька Острозького на землю Нетреба панам Грибам-Грим'яцьким.

Обставини оприлюднення і розповсюдження фальсифікату такі: у травні 1648 р. цей документ — пергамент, писаний руськими літерами, з печаткою і підписом аристократа — пред'явив перед його нащадками князями Владиславом-Домініком і Янушем-Ісидором Заславськими потомок реципієнтів надання Мацей Гриб-Грим'яцький. Чому саме перед Заславськими — у джерелі не пояснено, як не пояснено і те, в який спосіб шляхтич був пов'язаний із ними. Князі на запит Гриба-Грим'яцького підтвердили данину свого «антецесора» і розпорядилися видати пану Мацею відповідний документ, який завірили власноручними підписами і печатками. При тому в тіло підтвердного документа вони наказали внести копію старовинного привілею. Що було з обома актами потім — невідомо, аж у травні 1721 р. оригінал підтвердження оприлюднив у Луцькому гродському суді Габріель Ступницький. Документ уписано до актових книг цієї установи, й одра-

зу по тому шляхтич отримав до рук його засвідчену копію.

На підставі яких даних ми можемо реконструювати всю цю історію? До нашого часу не дійшли оригінали привілею та його підтвердження, не маємо також і засвідченої копії з луцьких гродських книг 1721 р. Зрештою, і самі луцькі гродські книги за цей рік не збереглися. У розпорядженні дослідників є лише незасвідчена польськомовна копія випису з тих саме луцьких актів, яка повністю, від першого й до останнього слова, охоплює згаданий запис⁴. Пишучи про те, що копію цю не було засвідчено, маємо на увазі, що на ній немає печатки гродського суду, що надавала «екстракту» ваги оригіналу. З тексту джерела випливає, що автентичний і належно оформлений «екстракт» був виданий на прохання неznаної на ім'я особи у грудні 1723 р., і лише потім хтось вирішив його переписати «для інформації». Палеографія манускрипту свідчить про те, що сталося це ще в межах XVIII ст. З якою конкретно метою було виготовлено копію «екстракту» — не ясно. Зрозуміло тільки те, що позаяк на виписі не стоїть урядова печатка, юридичної сили він не мав, а тому використати документ у майнових спорах було годі.

Від найзагальнішої характеристики рукопису перейдемо до згаданих у ньому дійових осіб — аристократів і дрібної шляхти. Зв'язок між ними був дуже тісний: князь Федько, який начебто видав привілей 1431 р., доводився предком князем Острозьким і Заславським, тоді як шляхта Гриби-Грим'яцькі належали до чисельної «армії прибічників» і тих, і інших. Спочатку вони несли спадкову службу Острозьким⁵, а коли рід вигас «по мечу» і частина його маєтностей дісталася Заславським (1620), потрапили до їхньої свити. Бачимо в цій когорті і Мацея Гриба-Грим'яцького, який у середині XVII ст. разом із братами Яном та Романом тримав із руки князя Владислава-Домініка Заславського одне сільце в Шульжинецькій волості⁶. На Мацея звертаємо особливу увагу, бо, як уже було згадано вище, саме він виклопотав у свого патрона підтвердження «старовинного привілею» на землю Не-

² Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657, упорядники І. Крип'якевич, І. Бутич (Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1998), 241–261; О. Купчинський, *Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти* (Львів: [Б. в.], 2004), 357–734.

³ Ю. Русакова, «“Грамоти” Андрія Боголюбського і Романа Галицького в контексті землевладіння Києво-Печерського монастиря», *Просемінарії. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури* 5 (2003): 79–115; Ю. Русакова, «Фальшована грамота князя Андрія Боголюбського 1159 року: спроба комплексного аналізу текстів», *Там само* 10 (2007): 228–302; Я. Затилюк, «Підроблена грамота князя Романа Мстиславича Києво-Печерському монастирю: текст, джерела та “пам'ять” про киево-руське минуле її творців (перша половина XVII століття)», *Київська академія* 5 (2008): 102–113; Я. Затилюк, «Грамота Андрія Боголюбського Києво-Печерському монастирю», *Ruthenica* VII (2008): 215–235; В. Поліщук, «Фальсифікат привілею Свидригайла віницькому (бравлавському) зем'янину Карпу Микулинському: від історіографічної консервації фактів до розбору патернів фальшування» (в друці).

⁴ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Відділ рукописів (далі — ВР ЛННБ). Ф. 91. Спр. 80. Арк. 354–354 зв. (додаток 1).

⁵ І. Тесленко, «Хто є хто в імперії “старого” князя. “Острозька шляхта”», *Соціум. Альманах соціальної історії* 8 (2008): 124, 131.

⁶ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі — ЦДІАК України). Ф. 21. Оп. 1. Спр. 238. Арк. 170–170 зв. Підтвердження кн. Владиславом-Домініком Заславським права посідати с. Бейзими Шульжинецької волості Мацею, Яну і Роману Грибам-Грим'яцьким за умови спорядження ними одного вершника до панських загонів (Дубно, 10.II.1648 р.).

треба. Габріель Ступницький, що в травні 1721 р. показав це підтвердження у Луцькому гродському суді, був внуком Мацея і сином Анастасії — останньої представниці роду Грибів-Грим'яцьких, що померла в 1693 р.⁷

Усі згадані вище аристократи та шляхтичі були реальними історичними персонажами, про яких маємо численні згадки в писемних джерелах. Однак окрім них у наративі натрапляємо на ще двох осіб, які є цілком вигаданими героями. Ідеться про реципієнтів привілею князя Федька Острозького — Прокопа і Лавра Грибів-Грим'яцьких. Проблема не в тому, що на їхні імена не можна натрапити в жодному іншому документі. Волинських актів XV століття, особливо його першої половини, загалом збереглося дуже мало. Через їх брак виникають серйозні проблеми з реконструкцією родоводу навіть значно потужніших кланів. У цьому випадку звертаємо більше уваги не на імена, а на роздвоєне прізвище рицарів. Перша його половина вказувала на те, як звали засновника фамілії (Гриб), друга — на родове гніздо (Грим'яче).

На Волині часів Речі Посполитої подібні прізвища були досить поширеними. Згадаймо, для прикладу, панів Сенют-Ляховецьких, Мишок-Варковських, Болбасів-Розтоцьких, Урсулів-Рудецьких, Костів-Макотерських, Гурків-Омелянських, Лясот-Стубельських або навіть князів Святополків-Четвертинських, Корибутів-Вишневецьких, Гроз-Хованських, і список цей можна було би продовжувати⁸. Існує одна важлива деталь, що стосується часу поширення композитних прізвищ: на Волині вони почали набувати популярності в середині — другій половині XVI століття — більш ніж на сто літ пізніше дати, заявленої в привілеї князя Федька. Прокіп і Лавр названі в ньому Грибами-Грим'яцькими, проте насправді таку форму родового ймення члени клану почали використовувати значно пізніше, наприкінці XVI чи радше в наступному XVII столітті⁹.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 702–704 зв. Уведення у володіння рухомим і нерухомим майном Габріеля Ступницького по смерті його матері Анастасії «de domo et lumbis Hrybow-Hrymiackich ostatniey, iedyney u naturalney successorce» (Бейзими, I.X.1693 р.).

⁸ Повніший список подібних прізвищ можна виявити в класичній монографії про еліту руських земель Речі Посполитої, див. Н. Яковенко, *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна* (Київ: Критика, 2008).

⁹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 438, арк. 242 зв. (лист кн. Василя-Костянтина Острозького Ждану Боровицькому з наказом увести у володіння половиною с. Бейзими Климентія і Шимона Грибів-Грим'яцьких. Остріг, 7.II.1588 р.; фальсифікат?); *Опис володінь князя Януша Острозького у Південно-Східній Волині 1615 року*, упорядники В. Атаманенко, І. Рибачок (Острог: Видавництво Національного університету «Острозька

Хоч як це парадоксально, про підроблення данини свідчить не лише нетипова для середньовічних актів форма написання шляхетського прізвища, а й кожен із його двох компонентів окремо. Детальніше пояснимо, про що йдеться. Для початку нагадаємо, що Прокіп і Лавр Гриби фігурують у документі як Грим'яцькі, і з цього випливає, що на 1431 рік вони вже володіли сільцем Грим'яче неподалік від Острога¹⁰. Чи можна підтвердити цей висновок іншими тогочасними джерелами? На жаль, стан їх збереження залишає бажати кращого. Перша достовірна згадка про Грим'яче міститься в акті введення у володіння Острозькою волостю княгині Беати і її доньки Гальшки Острозьких у 1542 р.¹¹ Це, звісно, не означає, що село було засноване в XVI ст. Воно могло існувати й раніше. Більше того, в уже згаданому документі князів Заславських, яким вони підтверджували привілей свого предка князя Федька, зазначено, що наданий рицарям Прокопові й Лаврові ґрунт Нетреба — це і є пізніше Грим'яче¹². Виходить, що поселення на цьому місці вже існувало в першій третині XV ст., тільки тоді воно мало іншу назву. Але якщо це справді так, тоді чому Прокіп і Лавр Гриби фігурують у данині 1431 р. як Грим'яцькі, а не Нетребські? Відповідь, на нашу думку, очевидна — через неухильність фальсифікатора.

Тепер звернімо увагу на перший компонент прізвища. Вище ми згадували про те, що він позначав ім'я засновника роду. У випадку фамілій аристократичного походження додавання цього імені до традиційного прізвища підкреслювало особливий престиж родини. Скажімо, коли до такого прийому вдавалися князі Святополки-Четвертинські, вони неначе зверталися до оточення: ми є нащадки великого князя київського Святополка Ізяславича (1050–1113) і через нього пов'язані з усіма іншими «єдиновладцями руськими»¹³. Рядовій шляхті склад-

академія», 2009), 112 (згадка трьох дворич Грибів-Грим'яцьких в інвентарному описі с. Бейзимовичі).

¹⁰ Нині Грем'яче — село Острозької міської громади Рівненського району й області.

¹¹ *Описи Острожчини другої половини XVI — першої половини XVII століття*, упор. В. Атаманенко (Київ, Острог, Нью-Йорк: [Б. в.], 2004), 20.

¹² ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 80. Арк. 354 зв. У підтвердному привілеї князів Заславських згадано, що Мацея Гриб-Грим'яцький показав їм «rozne autentyczne dokumenta, dowody u dyspozycyę domu antecessorow swoich Hrybow Hrymiackich na gront pewny, przed tym Netreba, potym Hrymiaczum przezwanym (виділення моє. — І. Т.)». Інвентар Острозької волості 1621 р. фікує в околицях Грим'ячого «корчму Нетреба на гостинці», див. *Описи Острожчини*, 358. Серед сучасних мікротопонімів села назва Нетреба не вживається, див. Я. Пура, *Край наші у на-звях*, ч. 4 (Рівне: Перспектива, 2002), 61.

¹³ *Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія*, т. 2, відп. ред. В. М. Нічик (Київ: Наукова думка, 1995), 333–334 (передмова Захарії Копистенського до «Бесід Йоана Златоуста»,

но було конкурувати з людьми монаршої крові, а проте і вона пишалася предками, виявляючи свою повагу до них у подвійних прізвищах. Урсули-Рудецькі виводили власне коріння від рицаря Урсула, син якого Нях Урсулович (зг. 1451 р.) служив великому князю Свидригайлові Ольгердовичу¹⁴; Сенюти-Ляховецькі закарбували в своєму прізвищі ім'я боярина Сенюти Супруновича Кобаковича, який жив у середині XV століття¹⁵, і т. д.

Що відомо про першопредка «панів із Грим'ячого»? Зважаючи на прізвище, у нього мало бути надзвичайно рідкісне некалендарне ім'я Гриб. Хоч як мало волинських актів XV століття дійшло до нашого часу, в одному з них усе ж згадується боярин, якого звали саме так. 16 червня 1488 р. якийсь Гриб Івешеневич, перебуваючи в Острозі, заставив свою батьківщину село Тороканів у Луцькому повіті князям Михайлові і Костянтинові Острозьким¹⁶. Ім'я рицаря і його тісні контакти з домом Острозьких опосередковано свідчать про те, що він і був родоначальником дрібношляхетського клану. Якщо це справді так, тоді згадані у привілеї князя Федька Прокіп і Лавр Гриби-Грим'яцькі мали би бути його найближчими нащадками. Однак проблема в тому, що «нащадки» ці жили (якщо прийняти, що привілей автентичний) у 1431 р., а їхній «батько» Гриб Івешеневич ще топтав землю у 1488-му.

У цьому місці саме час звернути увагу на датування данини князя Острозького. Можливо, хронологічна прірва поміж Грибом Івешеневичем і його гаданими синами пояснюється помилкою, якої припустився хтось із переписувачів

джерела? Нагадаємо, що в нашому розпорядженні немає оригіналу, а рукопис, яким користуємося, — продукт неодноразового копіювання. Перший переписувач переніс транслітеровані латинськими літерами руський привілей князя Федька до тексту підтвердного листа князів Заславських (1648), другий на запит Габрієля Ступницького вніс цей підтвердний лист до луцької гродської книги (1721), третій видав екстракт із луцьких книг невідомому прохачу (1723)¹⁷, четвертий виготовив копію екстракту для себе чи іншої невстановленої особи (середина — друга половина XVIII ст.)¹⁸. На будь-якій із перелічених стадій могла трапитися механічна помилка. А втім, із перспективи нашого питання, встановлення помилковості дати мало що вирішує, оскільки князь Федір Данилович, від імені якого видано привілей, жив не у другій, а в першій половині XV століття. Ми досі не знаємо, коли він помер. В історіографії висловлюють версії про те, що сталося це близько 1405, 1410 чи навіть 1437 р.¹⁹

Якщо справді маємо справу з помилкою в датуванні і данину було написано не в 1431-му, а в один із наступних років десятиліття, то це не дуже суттєво звузить хронологічний розрив між Грибом Івешеневичем і його «синами», які постають у привілеї князя Федька як люди, відомі своїми «старожитними чеснотами і відважними діяннями»²⁰. Мало того, що сам цей зворот виглядає нетрадиційно для мови актів XV ст., так він ще й перетворює Прокопа і

Київ, 1623); *Українське літературне Барокко. Збірник наукових праць*, відп. ред. О. В. Мишанич (Київ: Наукова думка, 1987), 256–257 (панегірик Ігнатія Старушича на поховання кн. Іллі Святополка-Четвертинського, Київ, 1641); Н. Яковенко, *Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI — початку XVIII століття* (Київ: Laurus, 2012), 176.

¹⁴ *Miscellanea z archiwnych i bibliotecznych sховищах (XIV–XVII ст.)*, падрыхт. Ю.М. Мікульскі, *Беларуская даўніна* 2 (2015): 145.

¹⁵ В. Д. Собчук, «Походження волинської шляхетської родини Сенют», *Третя наукова геральдична конференція, м. Львів, 4–5 листопада 1993 р.*: збірник тез повідомлень та доповідей (Львів: [Б. в.], 1993), 78–80.

¹⁶ *Archiwum księży Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, wydane nakładem właściciela pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego i B. Gorczaka, t. I (Lwów: Z drukarni Instytutu Stauropigiańskiego, pod zarządem J. Tarnawskiego, 1887), 88. Друк на підставі засвідченої копії з оригіналу, що зберігався у фамільному архіві кн. Острозьких. Мова і зміст заставного листа, а також вказані в ньому дата й імена свідків не викликають жодних підозр. Поза сумнівом, це джерело було віддзеркаленням автентичного документа, який у сумарії князівського архіву 1594 р. описаний як пергамент руською мовою з двома вислими печатками, див. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów. Rkp. II.3669. K. 43.

¹⁷ Завдяки засвідчувальним записам на збереженій копії джерела знаємо, що цей екстракт із луцьких гродських книг підготував канцелярист, що на прізвище Тичинський. Перед тим, як документ був переданий зацікавленій особі, ще один канцелярист, якого звали Строевським, звів копію з оригіналом, тобто з текстом впису до луцької гродської книги 1721 року, див. ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 80. Арк. 354 зв.

¹⁸ У датуванні цієї останньої копії спираємося на палеографію тексту і філігрань паперу, подібну до тих, що виявив Едмунд Лауцявічус на рукописах 1752 і 1766 рр., див.: E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas* (Vilnius: Leidykla “Mintis”, 1967), 306 (№ 2352), 321 (№ 2400). Дякую принагідно Андрію Фелонюку за копіювання водяного знаку рукопису.

¹⁹ Л. Войтович, «Родина князів Острозьких», *Записки Наукового товариства ім. Шевченка* 231 (1996): 362; Яковенко, *Українська шляхта*, 307; В. Ульяновський, *Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків* (Київ: Видавничий дім «Простір», 2012), 128–130; В. Собчук, *Від коріння до крони: Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV — першої половини XVII ст.* (Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2014), 122. Тут варто зауважити, що одного з синів князя Федора Даниловича також звали Федором. Жив він у Чеському королівстві, брав участь у гуситській війні і останній раз згадується в джерелах у 1439 р., див.: А. В. Рандин, «Гуситская эпоха в зеркале одной судьбы (русский гусит) князь Фридрих Острожский)», *«Запад-Восток». Научно-практический ежегодник* 2 (2009): 22–23.

²⁰ ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 80. Арк. 354–354 зв.

Лавра на статечних членів рицарської спільноти. Ми, звісно, не знаємо дат їхнього життя, але, в будь-якому разі, «Гриби-Грим'яцькі» не могли народитися пізніше середини 1410-х, а отже їхній батько побачив світ не пізніше 80-х — початку 90-х років XIV ст. Ці підрахунки фактично перекреслюють припущення про те, що «власники землі Нетреба» були дітьми Гриба Івешеневича, який жив ще у 1488 р. Зрештою, як впливало з наших попередніх тез, Прокіп і Лавр були вигаданими персонажами, які не могли фігурувати в документах першої половини XV ст. ані як Гриби-Грим'яцькі, ані як Грим'яцькі, ані як Гриби.

Після знайомства з реальними і вигаданими дійовими особами цієї історії перейдемо до аналізу фрагментів джерела, які ще виразніше виявляють у ньому підробку. Почнемо з очевидної невідповідності — князь Федько Острозький поводить себе точно як монарх: у винагороду за звитяжні труди Грибів-Грим'яцьких «з власної милості» надає їм землю Нетребу, якою Прокіп і Лавр мають володіти на вічному праві, без жодних умов і обмежень. Від свого імені й від імені нащадків дарувальник відрікається від маєтку на користь двох згаданих рицарів і їхніх потомків.

На папері все виглядає так, ніби Гриби-Грим'яцькі — звичайні господарські зем'яни, підвладні лише великому литовському князю, однак із документів середини — другої половини наступного століття випливає, що реальний статус родини був виразно нижчим. Своїх дідичних маєтків вона не посідала, а фамільне гніздо розташовувалося в замковій околиці острозького замку. Іншими словами, Грим'яче було частиною великого приватного комплексу, власниками якого виступали аристократи першої величини. Ці останні іноді передавали свої земельні ресурси в тимчасове тримання слугам, і Грим'яче було одним із таких володінь. У добу князів Острозьких воно перебувало в посесії дрібної шляхти Грибів, які за право посідати село несли спадкову службу²¹. Підкреслимо: Гриби тримали своє фамільне гніздо на ленному, а не вічному праві. Це означає, що вони повинні були на всяку потребу з'являтися до приватного війська свого патрона і нести іншу службу, яка могла частково регламентуватися в письмових данинах. Практика їх роздавання з'явилася доволі пізно, тільки в XVI ст. Дипломатарій князів Острозьких, який ми збираємо ось уже три десятки років, не знає

аналогів надань, подібних до того, що обговорюється в цій статті.

Грубою помилкою фальсифікатора стало рішення вставити до тексту данини князя Федька фразу про те, що той скріплює її власноручним підписом і вислою печаткою²². Щодо печатки, то тут дивує тільки те, чому вона одна, адже і великокняжжі грамоти, і майнові угоди волинського панства зазвичай супроводжувалися списком свідків, які завіряли документ і своїми печатками також. Інші річ — підпис. Практика ставити автограф задля засвідчення привілеїв і майнових документів почала поширюватися у Великому князівстві Литовському щойно на початку XVI ст., тоді як на Волині вона з'явилася ще пізніше²³. У цьому контексті цікаво, що підпис Федька Острозького на пергаменті згадано у вступі до датованого 1648 роком підтвердного листа князів Заславських Мацеєві Грибові-Грим'яцькому.

Останній дивний фрагмент знаходимо наприкінці джерела, де вказано, що воно було написане «в таборі року [від] Різдва Христового тисяча чотириста тридцять першого»²⁴. Не бачимо тут ані числа, ані місяця, ані індікту — фактично обов'язкового елементу датування волинських кирилических актів XV ст.²⁵ Також привертає увагу те, що привілей був написаний не в Острозі, Луцьку, Вільні, іншому замку чи навіть селі, а «в таборі», без вказівки, де саме він розміщувався. Для тогочасних документів це дуже нетрадиційний локус. Не виключено, що абстрактну локацію, яка підкреслювала героїчність буднів дарувальника, фальсифікатор обрав, надихнувшись популярними друкованими хроніками Мацея Стрийковського (1582), Мартіна Бельського (1597) або Алессандро Гваньїні (1611). Всі троє з більшою або меншою деталізацією описують подвиги князя Федька Острозького (насправді Несвізького)²⁶ під час поль-

²² ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 80. Арк. 354 зв.

²³ А. І. Груша, *Канцелярія Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV — першай паловы XVI ст.* (Мінск: Беларуская навука, 2006), 123–124; І. Тесленко, «Фундуші острозької Микільської церкви XIV–XVII ст.», *Острозька давнина. Науковий збірник 2* (2013): 151.

²⁴ ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 80. Арк. 354 зв.

²⁵ Див., для прикладу: *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*. Т. I, 30, 34–35, 38, 40, 42–47, 50, 53–58, 61–65 і т. д. Принагідно згадаємо, що в значній частині тогочасних волинських актів, писаних руською мовою, використовується система літочислення від створення світу, а не Різдва Христового.

²⁶ Станіслав Келембет аргументовано доводить, що в наративах згаданих хроністів ідеться не про князя Федора Острозького, а про князя Федора Несвізького, див.: С. Келембет, *Князі Несвізькі та Збараські: XIII — початок XVI століть*, видання друге, виправлене та розширене (Кременчук: [Б. в.], 2021), 119–146.

²¹ Тесленко, «Хто є хто в імперії “старого” князя», 131.

сько-литовських змагань за Волинь і Поділля на початку 1430-х²⁷. Водночас, «табір», як місце укладання документа, чудово підходив для надавчого привілею рицарям, що отримали нагороду за проявлену в боях хоробрість.

Підіб'ємо проміжні висновки. Хоча в нашому розпорядженні немає «оригіналу» надання князя Федька і ми не можемо перевірити, яким чорнилом і стилем воно було написане, а також не знаємо, що собою являли згадані у копії пергамент, висла печатка й «автограф» аристократа, існує чимало причин вважати джерело підробкою. Його текст містить цілу низку невідповідностей, які у наше поле зору потрапили, позаяк фальсифікатор мав дуже приблизне уявлення про автентичні волинські акти XV ст. і погано орієнтувався в історичних реаліях доби.

Тепер перейдемо до питання про обставини появи підробки. Коли і хто замовив її виготовлення? Найімовірніше, сфальшований документ з'явився в першій половині XVII ст. з ініціативи Грибів-Грим'яцьких, а якщо ні — тоді після вигасання роду (1693) на замовлення їхніх спадкоємців Ступницьких. Нагадаємо, що в 1721 р. один із цих останніх уписав привілей (у складі підтвердного листа князів Заславських) до луцьких гродських книг. Оскільки самі ці книги не дійшли до наших днів²⁸, фабрикація могла суто теоретично відбутися і пізніше, проте цю версію ми відкидаємо, бо існують джерела, які доводять: 9 травня 1721 року підтвердний лист князів Заславських таки був вписаний до актів луцького гроду²⁹.

Розмірковуючи над першим із запропонованих варіантів, звертаємо увагу на те, що десь в останні роки XVI або на початку XVII ст. Гриби втратили контроль над Грим'ячим — своєю вислугою в Острозькій волості. 1597 року вони ще

мешкали тут, а за ревізіями 1609-го і 1621-го вже не бачимо їх у селі³⁰. Родове гніздо відібрав у них київський воєвода князь Василь-Костянтин Острозький, який володів цілою Острожчиною з 1574 до 1608 р. Чи не спонукала Грибів втрата цього маєтку до пошуку шляхів його повернення, а тому до створення фальсифікату, який можна було пред'явити в суді? На нашу думку, ця гіпотеза не може розглядатися серйозно. Острозькі були дідами цих земель і володіли ними віддавна. Кидати виклик настільки потужним людям було безглуздо і у випадку Грибів нерационально, бо вони продовжували служити князям навіть після втрати гнізда. Служили їм, бо було з чого.

Ще перед тим, як князь Василь-Костянтин відібрав у Грибів Грим'яче, він наділив їх частиною села Бейзими під Шульжинцями, також на умовах служби³¹. Один із синів і спадкоємців київського воєводи краківський каштелян Януш утворив зі своїх руських маєтностей так звану Острозьку ординацію (1618) — неподільний комплекс земель, яким володіли його нащадки почергово і за чітко встановленою схемою. Шляхті, осадженій на терені ординації, гарантувалося право передавати свої вислуги потомкам за умови відданості ординатам і виконання військової повинності. Цей припис стосувався і Грибів-Грим'яцьких. За нових реалій вони почувалися цілком комфортно і, тримаючи Бейзими, не мали на що нарікати. Після відходу у вічність князя Януша Острозького (1620) Гриби служили спочатку князю Франциску (1620–1621), а потім Владиславу-Домініку (1621–1656) Заславським³². Власне, перед цим другим, як ми вже знаємо, начебто і був пред'явлений привілей князя Федька. Згода магната підтвердити його виглядає більш ніж дивно, оскільки відповідно до «данини 1431 року» саме Гриби, а не він — їхній патрон князь Заславський — мали би володіти селом Грим'яче. Озвучена суперечність примушує нас ретельніше вивчити підтвердний лист, виданий острозьким ординатом.

Насамперед звертаємо увагу на те, що цей лист був виданий від імені двох, а не одного

²⁷ M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkich Rusi*, t. II (Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glücksberga, Księgarza, 1846), 186–189; M. Bielski, *Kronika*, wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego (Sanok: Nakład i druk Karola Pollaka, 1856), 616–617, 624–625, 628, 641; A. Gwagnin, *Kronika Sarmacyey Europejskiej* (W Krakowie: W Drukarnicy Mikołaja Loba, 1611), 46.

²⁸ Перевірка відомих нам сумаріїв луцьких гродських книг XVIII ст. на предмет наявності у них бодай лаконічного повідомлення про впис підтвердного привілею Грибів-Грим'яцьких результату не дала, оскільки у згаданих матеріалах не було виявлено переліку документів, внесених до луцької гродської записової книги у травні 1721 р. (ІДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 455, 456; ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 62, 63).

²⁹ Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków (далі — ANK AS). Rkps 896 (сумарій документів кн. Януша-Олександра Сангушка. Любартів, 29.VII.1769 р.); ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 200. Ч. 6. Арк. 99 (сумарій документів кременецького гродського писаря Павла Бейзими. Б. м., середина XVIII ст.). В обох сумаріях згадується привілей князя Федька 1431 р., вписаний до підтвердного листа князів Заславських і облятований Габріелем Ступницьким у луцьких гродських книгах 9.V.1721 р.

³⁰ Тесленко, «Фундуші острозької Микільської церкви», 170; *Описи Острожчини*, 131–132 (Первинний поборовий реєстр Острозької волості 1609 р.; в публікації помилково датований 1604 р.), 328 (Інвентар ординатської частини Острозької волості 1621 р.).

³¹ Див. примітку 9. Село Бейзими нині лежить у Сахновській сільській територіальній громаді Шепетівського району Хмельницької області.

³² Детальніше про рід Грибів-Грим'яцьких у XVI–XVII ст. див.: І. Тесленко, «Бояри-зем'яни-посесори Острозького князівства XV–XVII ст. І. Острозька волость: Гриби-Грим'яцькі» (у друці).

князя Заславського. Поруч з острозьким ординатом Владиславом-Домініком у документі названо його рідного молодшого брата Януша-Ісидора, який згодом і засвідчив «апробацію» своїм підписом і печаткою. Враховуючи, що село Грим'яче, як і Бейзими, лежало в межах Острозької ординації, до якої Януш-Ісидор не мав жодного стосунку, щодо його тандему із Владиславом-Домініком є питання. На жаль, джерело дуже обтіжно аргументує присутність молодшого Заславського на процедурі перегляду і підтвердження старовинного «права»: він бере у ній участь «настільки, наскільки належить до цієї справи»³³ (без докладнішого пояснення).

Другий важливий момент: з підтвердного листа випливає, що окрім привілею князя Федька шляхтич пред'явив перед князями цілу підбірку «автентичних документів, доказів і диспозицій дому предків своїх Грибів-Грим'яцьких на певний ґрунт, що звався колись Нетреба, а нині Грим'яче»³⁴. У цьому пакеті мав бути один дуже важливий акт, який можна розглядати як ключ до пояснення особливих взаємин поміж родинами «нерівних приятелів». Так само, як і данина князя Федька, він був облятований Габріелем Ступницьким у луцьких гродських книгах 9 травня 1721 р., але його текст, на жаль, досі не виявлений. Про існування документа знаємо лише з лаконічних регестів у сумаріях архівів кн. Сангушків і шляхетського роду Бейзимів³⁵. Ідеться про «асекурацію» краківського каштеляна Януша Острозького, відповідно до якої князь зобов'язувався виплатити Федорові та Маркові Грибам-Грим'яцьким 18 тисяч польських золотих як компенсацію за привласнення Грим'ячого його предками. На 1616 рік, яким датовано документ, оголошена сума була настільки великою, що за неї можна було придбати одне чи навіть кілька сіл³⁶. Розмір компенсації показує, що двоє

шляхтичів мали отримати відшкодування не за вислугу, а саме за дідичний маєток, який пращури краківського каштеляна відібрали у Грибів і приєднали до Острога.

Підтверджують цей висновок інші папери родинного архіву Грибів-Грим'яцьких, оприлюднені Габріелем і його батьком Александром-Войцехом Ступницькими в судових установах Волинського воєводства. 9 липня 1691 р. в Луцьку, а 1 серпня 1692 р. у Кременці вони попросили вписати до гродських актів низку документів, які доводили, що Острозькі відібрали у їхніх предків Грим'яче ще в першій третині XVI ст.³⁷

У світлі цих додаткових свідчень, процедура, яка відбулася за участі двох Заславських і шляхтича Гриба-Грим'яцького в 1648 р., починає набувати логічного пояснення. Пред'являючи перед аристократами привілей князя Федька, асекурацію князя Януша, різні виписи з актових книг та інші документи фамільного архіву, пан Мацей підкреслював, що є нащадком стародавнього роду, що його предки були господарськими зем'янами і володіли своїм власним маєтком, що цей маєток незаконно відібрали князі Острозькі та що фундатор ординації — дід Заславських — визнав «гріх» пращурів і пообіцяв спокутувати його, заплативши укривдженій стороні солідну суму компенсації. Водночас, те, що

(акт продажу Настасією Вільгорською сіл Васківці, Теремне, Токарі і третьої частини у Летовищах Кременецького повіту Андрієві Чолганському за 14.350 польських золотих. Кременець, 27.II.1616 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 216–220 (акт продажу кн. Юрієм і Федорою Вишневецькими села Загорівщина Луцького повіту Мартину Чапличу-Шпановському за 8.000 польських золотих. Мильськ, 8.VII.1616 р.).

³⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 417. Арк. 234–237 зв. (три виписи до луцьких гродських книг, зроблені 9.VII.1691 р.: 1) екстракт із кременецьких гродських книг 5.III.1622: наказ польського короля і великого князя литовського Сигізмунда Августа вдові троцького воєводи кн. Костянтина Острозького Олександрі Слуцькій і її синові кн. Василю Острозькому припинити чинити тиск і погрози на господарських зем'ян Грибів, а також повернути їм батьківщину — село Грим'яче. Неполомиці, 5.I.1541 р.; 2) екстракт із кременецьких замкових книг V.1543 р.: визнання обивателів Кременецького повіту про те, що Гриби — «добра шляхта», яка служила господарю зі свого маєтку в Луцькому повіті, потім була прийнята до свити князя Костянтина Острозького, який чинив своїм слугам різні кривди, зокрема, відібрав у них дідичний маєток Грим'яче; 3) екстракт із кременецьких замкових книг 28.VI.1543 р.: свідчення двох господарських дворян і двох вижив про безрезультативну поїзду до кн. Василя Острозького із «заповідними листами» від господаря, який наказував Острозькому, аби перестав чинити тиск на Грибів, звільнив ув'язнених членів сім'ї і повернув їм Грим'яче); Ф. 21. Оп. 1. Спр. 241, аркуші без пагінації (два виписи до кременецьких гродських книг, зроблені 1.VIII.1692 р.: екстракти з кременецьких замкових книг від V.1543 р. та 28.VI.1543 р. — див. вище); ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 223. Арк. 1–3 (випис із кременецьких гродських книг від 1.VIII.1692 р. з текстом екстракту з кременецьких замкових книг 28.VI.1543 р.). Детальніший аналіз цих та інших документів роду Грибів-Грим'яцьких див.: Тесленко, «Бояри-зем'яни-посесори» (в друці).

³³ ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 80. Арк. 354. Підтвердження привілею Федька Острозького — не єдиний документ, в якому ім'я князя Януша-Ісидора фігурує поруч із братовим. Для прикладу можна згадати його лист, виданий разом із князем Владиславом-Домініком луцькому гродському писарю Станіславу-Казимиру Беневському, за яким цей останній отримував у пожиттєву посесію Голятинський ключ (Люблін, 27.VIII.1643 р.), див.: ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 244. Арк. 518–520 зв. У цьому документі брати виступають разом, оскільки йшлося про їхню спільну спадщину — Заславське князівство, яке вони так і не поділили. Натомість в історії з підтвердженням «данини 1431 року» маємо цілком іншу ситуацію, бо шляхтич, який добивався «апробації», був слугою самого князя Владислава-Домініка і йшлося про землю в межах Острозької ординації.

³⁴ ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 80. Арк. 354.

³⁵ АНК АС. Rkps 896; ВР ЛННБ. Ф. 91. Спр. 200. Ч. 6. Арк. 99–99 зв.

³⁶ ЦДІАК України. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 19–21 зв. (акт продажу Андрієм Чолганським села Ільківці Кременецького повіту Героніму Єловицькому за 10.000 польських золотих. Ільківці, 27.III.1615 р.); Ф. 22. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 529 зв.–532 зв.

Владислав-Домінік (за участі свого брата) підтвердив привілей Федька Острозького, а також, можливо, й інші документи Грибів-Грим'яцьких, вказувало на його готовність розрахуватися за борг, який досі не був виплачений сім'ї, попри письмове зобов'язання краківського каштеляна.

На що ще варто звернути увагу, коли розмірковуємо про автентичність підтвердного листа князів Заславських? Як і у випадку з привілеєм 1431 р., не маємо на руках його оригіналу, тож наші можливості аналізу джерела є вельми обмежені. За цих обставин залишається перевірити тільки одне — чи справді князі Владислав-Домінік та Януш-Ісидор перебували там, де вони мали бути, відповідно до дати листа. В рукописі зазначено, що документ видано в дубенському замку 19 травня 1648 року. З інших джерел знаємо, що обоє братів таки резидували в Дубні в середині травня, а старший перебував у цьому місті й упродовж наступних двох місяців³⁸.

Враховуючи все сказане, доходимо висновку, що підтвердний лист Заславських не був сфальшований Грибами-Грим'яцькими або їхніми нащадками. Він з'явився в результаті домовленостей між обома зацікавленими сторонами і далі зберігався в архіві князівських ленників, як гарантія майбутньої компенсації за втрату села Грим'ячого. Компенсації цієї довелося чекати дуже довго. Через понад 70 років, у травні 1721-го, документ Заславських був оприлюднений разом із борговою розпискою Януша Острозького в Луцькому гродському суді, а це означає, що до того часу ані Гриби, ані їхні спадкоємці Ступницькі так і не дочекалися виплати обіцяної суми.

Насамкінець наголосимо, що висловлені вище міркування не суперечать нашому попередньому висновку про підроблення надавчого привілею князя Федька Острозького. Цей документ містить таку кількість невідповідностей, що сумніватися у його фальшуванні не доводиться. Утім, не можна відкидати того, що сфабрикований привілей спирався на реальне під-

грунтя — незбережену данину якогось монарха пращурам роду Грибів на землю, де згодом стало село Грим'яче.

Додаток³⁹

Луцьк, 9 травня 1721 р.

Екстракт із луцьких гродських книг із вписом листа князів Владислава-Домініка та Януша-Ісидора Заславських про підтвердження надавчого привілею їхнього предка, кн. Федька Острозького, Прокопові й Лаврові Грибам-Грим'яцьким на землю Непреба.

Wypis z xiąg grodzkich zamku łuckiego.

Roku tysiąc siedmset dwudziestego pierwszego miesiąca maia dziewiątego dnia.

Na urządzie grodzkim zamku naszego⁴⁰ krolewskiej m[i]łosci łuckim przede mną Iozefem Sasi-nem, namiestnikiem burgrabstwa zamku łuckiego, y xięgami ninieyszemi grodzkiemi łuckiemi compars personaliter urodzony i[ego] m[i]łosc p[a]n Gabryel Stupnicki, dla zapisania do xiąg ninieyszych grodzkich łuckich tę approbatę przywileju od i[asnie] o[święconeg]o x[ią]żęcia i[ego] m[i]łosci Feodora Zasławskiego y Ostrogskiego urodzonym i[ch] m[i]łosciom panom Hrybom Hrymiackim na dobra wies Hrymiacze danego, a przez i[asnie] o[święcony]ch xiążat ich m[i]łosciow Władysława y Ianusza Ostrogskich y Zasławskich zmcnionego, y ratificowanego, y podpisem rąk własnych swoich wzmocnionego, tudzież y pieczęmi dwiema, praevia manifestacione⁴¹ ob variae calamitate temporum revolutioni hostilitatisq[uae] Regni Polonorum ac detentiones in servitio antecessorow swoich, iak prętko ad manus comparentis dostały się, tak zaraz cum omni essentia tę approbatę przywileju ad acta per oblatam podał, prosząc mię, urzędu, o przyięcie onego y do akt zapisanie, a tak ia, urząd, annuendo affectationi i[ego] m[i]łosci podawaiącego ad acticandum przyimuiąc, czytałem, y tak się z początku polskim pismem y na koncu, a we srodku zas polskimi literami a ruskim stylem pisany ma:

Władysław Dominik xiąże na Ostrogu y Zasławiu, hrabia na Tarnowie, wojewoda sandomirski, łucki etc. starosta, dobr wszystkich od i[asnie] o[święconeg]o xiążęcia i[ego] m[i]łosci Ianusza Ostrogskiego, kasztellana krakowskiego, według ordynacyi temuz i[asnie] o[święconem]u x[ią]żęciu i[ego] m[i]łosci panu krakowskiemu od Rzeczypospolitey pozwoloney y approbowaney pan y dzie-

³⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 438. Арк. 149 зв.—151 зв. (декрет задворного суду кн. Владислава-Домініка та Януша-Ісидора Заславських у справі між Мацеєм, Яном і Романом Грибами-Грим'яцькими та Станіславом Кучевським про напад на с. Бейзими і привласнення зібраного в ньому майна. Дубно. 13.V.1648 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 743 зв.—744 зв. (лист кн. В.-Д. Заславського до обивателів Волинського воєводства. Дубно. 31.V.1648 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 261. Арк. 809—810 зв. (універсал кн. В.-Д. Заславського про небезпеку від козаків. Дубно. 4.VI.1648 р.); Спр. 417. Арк. 604—604 зв. (боргова розписка кн. В.-Д. Заславського Михайлові Аксакові на 80 польських золотих. Дубно. 13.VI.1648 р.); K. Szajnocha, *Dwa lata dziejów naszych: 1646, 1648: opowiadanie i źródła*, t. 2 (We Lwowie: Główny skład u Karola Wilda, 1869), 148 (згадка про антикозацький «маніфест» кн. В.-Д. Заславського, виданий у Дубні 14.VII.1648 р.).

³⁹ Джерело публікується зі збереженням тогочасної орфографії. Розділові знаки розставлено відповідно до сучасних правил пунктуації. Курсивом виділено виносні літери; скорочення наведено у квадратних дужках.

⁴⁰ Так у рукописі; мало би бути: iego.

⁴¹ Так у рукописі; мало би бути: manifestatione.

dzic, y ia, Ianusz xiąże z Ostroga na Zasławiu, brat rodzony xięcia i[ego] m[iłos]ci, ile do tey sprawy należący.

Kazdemu, komu to wiedzieć będzie należało, wiadomo czyniemy, iż urodzony i[ego] m[iłos]c p[a]n Maciey Hryb Hrymiacki produkował nam różne autentyczne dokumenta, dowody y dyspozycję domu antecessorow swoich Hrybow Hrymiackich na gront pewny, przed tym Netreba, potym Hrymiaczym przezwanym, między ktoremi inszemi dokumentami, dowodami y dyspozycjami poslednieyszemi osobliwszą, nayprzednieyszą daninę na pomieniony gront, Netreba nazwany, od niegdy s[więtey] p[amięci] i[asnie] o[święconeg]o xięcia i[ego] m[iłos]ci Fedora Ostrogskiego, antecessora naszego, z podpisem ręki własney y z pieczęcią zawieszoną na pargaminie ruskim pismem temi słowy pisana:

Se ia, Fedką xiąże Ostrogski.

Dla staro- || [apk. 354 z.v.] zytnych cnot y odwaznych dzieł szlacheckich Prokopa y Ławra Hrybow Hrymiackich z miłości moiey ziemię moją, Netrebą nazwaną, z lasami, polami y ze wszystkimi pożytkami im samym, zonom, dzieciom y następcom ich daię, daruję czasy wiecznemi, y oney się sam z następcomi memi w ten czas zrzekam. A ktoby to wzruszył, ten boday gorącego piekła nie uszedł y na Straszny sąd X[rys]tusow z martwych nie powstał. A na twardość tego podpisu własną ręką y pieczęć przywiesić kazałem.

Pisan w obozie roku Narodzenia X[rys]tusowego tysiąc czterysta trzydzięci pierwszego.

Którą to daninę my, niżej podpisani, nie czyniąc ciężko duszom i[asnie] o[święconyc]h antecessorow naszych, in toto approbujemy, ratyfikujemy y umacniamy, a pomienionego urodzonego p[an]a Macieia Hryba Hrymiackiego, potomków y sukcesorów iego, przy pomienioney daninie nienaruszenie zachowujemy y następcom naszych ciężko na sumieniu obligujemy.

Dat[um] w zamku dubińskim dnia dziewiętnastego maja tysiąc sześćset czterdzięci osmego roku.

U tey approbaty podpisy rąk temi słowy:

Władysław Dominik xiąże na Ostrogu y Zasławiu, hrabia na Tarnowie, wojewoda sandomirski, łucki etc. st[arost]a, ręką swą.

Ianusz xiąże z Ostroga na Zasławiu.

Któraż to approbata za podaniem y prozbą wyzmianego⁴² iego m[iłos]ci podawającego, a za nim⁴³ urzędowym przyięciem wszystka z początku aż do końca de verbo ad verbum tak, iako się w sobie opisana ma, do xiąg niniejszych grodzkich łuckich jest zapisana, z ktorych y ten wypis pod pieczęcią grodzką łucką jest wydany.

Pisany w zamku łuckim.

Correxit Stroiewski.

A[nn]o 1723 d[ie] 11 Xbris.

Ex[t]ra n[um]ero 20.

Legit cum actis Tyczynski.

Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Відділ рукописів. Ф. 91. Спр. 80. Арк. 354–354 з.в. Копія випису, виготовлена в середині — другій половині XVIII ст. Нотатки на арк. 354 з.в. іншими почерками і чорнилами: [1.] Oblata approbaty przywileiu od i[asnie] o[święcony]ch x[ią]żąt ich m[iłos]ci Ostrogskich y Zasławskich ich m[iłos]cio[m] panom Hrybom Hrymiackim daney; [2.] A[nn]o 1721 die 9 Maii. Kopia; [3.] Origin[al] 1431. Approbata 1648 d[ie] 19 Mai; [4.] Почерком Зигмунта Люби-Радзимиńskiego] Zapis Fedka x[ią]żęc[ia] Ostrogskiego Prokopowi i Ławrowi Hrybom Hrymiackim ziemi nazwanej “Netreba”. Potwierdził ten zapis x[ią]żę Władysław Dominik na Ostrogu i Zasławiu hr[abia] na Tarnowie, w[o]jewo[da] sandomirski, star[osta] łucki, i x[ią]żę Janusz, brat jego, potomkowi pierwszych Maciejowi Hrybowi Hrymiackiemu. Corr[exit] Strojewski, leg[it] Tyczynski.

⁴² Так у рукописі; мало би бути: мianowanego.

⁴³ Так у рукописі; мало би бути: тым.

Bibliographic References

- Archiwum księży Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, wydane nakładem właściciela pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego i B. Gorczaka, t. I. Lwów: Z drukarni Instytutu Stauropigiańskiego, pod zarządkiem J. Tarnawskiego, 1887.
- Bielski, Marcin. *Kronika*, wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego. Sanok: Nakład i druk Karola Pollaka, 1856.
- Grushevskii, M. “Eshche o gramotakh kn. Lva galitskogo (Po povodu staty prof. Linnichenka).” *Izvestiia Otdeleniia russkogo iazyka i slovesnosti Imperatorskoi akademii nauk* IX, kn. 4 (1904): 262–283.
- Gwagnin, Alexander. *Kronika Sarmacyey Europskiey*. W Krakowie: W Drukarni Mikolaia Loba, 1611.

- Hrushevskiy, Mykhailo. “Chy maiemo avtentychni hramoty kn. Lva? Krytychno-istorychna rozvidka.” *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka* XLV (1902): 1–22.
- — —. “Koly sfabrykovana hramota Liubarta luts'kii katedri? Krytychna zamitka.” *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka* LXX (1906): 71–72.
- Hruša, A. I. *Kancylaryia Vialikaha Kniastva Litoŭskaha 40-ch hadoŭ XV — pieršaj palovy XVI st.* Minsk: Bielaruskaia navuka, 2006.
- Kamanin, I. M. “Iz istorii podlozhnykh dokumentov,” *Chteniia v Istoricheskom obshchestve Nestora-letopisca* XX, vyp. 1 (1907): 3–11.
- Kelembet, Stanislav. *Kniazzi Nesvizki ta Zbarazki: KhIII — pochatok XVI stolit, vydannia druhe, vypravlene ta rozshyrene*. Kremenchuk: [N. p.], 2021.

- Kupchynskiy, Oleh. *Akty ta dokumenty Halysko-Volynskoho kniazivstva KhIII — pershoi polovyny XIV stolit. Doslidzhennia. Teksty*. Lviv: [N. p.], 2004.
- Laucevičius, E. *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas*. Vilnius: Leidykla “Mintis”, 1967.
- Linnichenko, I. “Gramoty galitskogo kniazia Lva i znachenie podlozhnykh dokumentov kak istoricheskikh istochnikov.” *Izvestia Otdeleniia russkogo iazyka i slovesnosti Imperatorskoi akademii nauk* IX, kn. 1 (1904): 80–102.
- Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. V. Stefanyka, Viddil rukopysiv, f. 91, spr. 62; 63; 80; 200, ch. 6; 223.
- Miscellanea z archiūnych i bibliatēnych schoviščai (XIV–XVII st.)*, padrycht. Iu. M. Mikulski, *Bielaruskai daūnina* 2 (2015): 131–151.
- Opys volodin kniazia Yanusha Ostrozko u Pivdenno-Skhidnii Volyni 1615 roku*, uporiadnyky V. Atamanenko, I. Rybachok. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”, 2009.
- Opysy Ostrozchyny druhoi polovyny XVI — pershoi polovyny XVII stolittia*, upor. V. Atamanenko. Kyiv, Ostroh, Niu York: [N. p.], 2004.
- Petrushkevich, A. “Peresmotr gramot, kniazui Lvu pripisyvaemykh.” *Galitskii istoricheskii sbornik* II (1854): 81–93, 145–187.
- Polishchuk, Volodymyr. “Falsyfikat pryvileiu Svydryhaila vinnytskomu (bratslavskomu) zemianynu Karpu Mykulynskomu: vid istoriohrafichnoi konservatsii faktiv do rozboru paterniv falshuvannia” (in press).
- Pura, Yaroslav. *Kray nash u nazvakh*. Ch. 4. Rivne: Perspektyva, 2002.
- Randin, A. V. “Gusitskaia epokha v zerkale odnoi sudby (“russkii gusit” kniaz Fridrikh Ostrozhskaia).” *“Zapad-Vostok”. Nauchno-prakticheskii ezhegodnik* 2 (2009): 10–27.
- Rusakova, Yuliia. “Falshovana hramota kniazia Andriia Boholiubskoho 1159 roku: sprobha kompleksnoho analizu tekstiv.” *Proseminarii. Medievistyka, istoriia Tserkvy, nauky i kultury* 10 (2007): 228–302.
- — —. “‘Hramoty’ Andriia Boholiubskoho i Romana Halyskoho v konteksti zemlevolodinnia Kyievo-Pecherskoho monastyria.” *Proseminarii. Medievistyka, istoriia Tserkvy, nauky i kultury* 5 (2003): 79–115.
- Shcherbakovskii, D. M. “Fundushevaia zapis kn. Liubarta lutskoii tserkvi Ioanna Bogoslova 1322 g.” *Cheniia v Istoricheskoi obshchestve Nestora-letopisetsa XVIII*, vyp. 3–4 (1905): 61–70.
- Sobchuk, Volodymyr. “Pokhodzhennia volynskoi shliakhetskoi rodyny Seniut.” *Tretia naukova heraldychna konferentsiia*, m. Lviv, 4–5 lystopada 1993 r.: zbirnyk tez povidomlen ta dopovidei. Lviv: [N. p.], 1993, 78–80.
- — —. *Vid korinnia do krony: Doslidzhennia z istorii kniazivskikh i shliakhetskikh rodiv Volyni XV — pershoi polovyny XVII st.* Kremenets: Kremenetsko-Pochaivskiy derzhavnyi istoriko-arkhitekturnyi zapovidnyk, 2014.
- Strykowski, Maciej. *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkich Rusi*. T. II. Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glücksberga, Księgarza, 1846.
- Szajnoch, Karol. *Dwa lata dziejów naszych: 1646, 1648: opowiadanie i źródła*. T. 2. We Lwowie: Główny skład u Karola Wilda, 1869.
- Teslenko, Ihor, “Boiary-zemiany-posesory Ostrozko kniazivstva XV–XVII st. I. Ostrozka volost: Hryby-Hrymiatski” (in press).
- — —. “Fundushi ostrozkoii Mykilskoii tserkvy XIV–XVII st.” *Ostrozka davnyia. Naukovyi zbirnyk* 2 (2013): 147–174.
- — —. “Khto ye khto v imperii ‘staroho’ kniazia. ‘Ostrozka shliakhta’.” *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii* 8 (2008): 119–133.
- Ukrainske literaturne Barokko. Zbirnyk naukovykh prats*, vidp. red. O. V. Myshanych. Kyiv: Naukova dumka, 1987.
- Ukrainski humanisty epokhy Vidrodzhennia. Antolohiia*. T. 2, vidp. red. V. M. Nichyk. Kyiv: Naukova dumka, 1995.
- Ulianovskiy, Vasyl. *Kniaz Vasyl-Kostiantyn Ostrozkyi: istorichnyi portret u halerei predkiv ta nashchadkiv*. Kyiv: Vydavnychiy Dim “Prostir”, 2012.
- Universaly Bohdana Khmelnytskoho 1648–1657*, uporiadnyky I. Krypiakievych, I. Butych. Kyiv: Vydavnychiy dim “Alternatyvy”, 1998.
- Voitovych, Leontii. “Rodyna kniaziv Ostrozkykh.” *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka* 231 (1996): 355–367.
- Yakovenko, Natalia. *Dzerkala identychnosti. Doslidzhennia z istorii uiaulen ta idei v Ukraini XVI — pochatku XVIII stolittia*. Kyiv: Laurus, 2012.
- — —. *Ukrainska shliakhta z kintsia XIV do seredyny XVII stolittia. Volyn i Tsentralna Ukraina*. Kyiv: Krytyka, 2008.
- Zatyliuk, Yaroslav. “Hramota Andriia Boholiubskoho Kyievo-Pecherskomu monastyriu.” *Ruthenica* VII (2008): 215–235.
- — —. “Pidroblena hramota kniazia Romana Mstyslavycha Kyievo-Pecherskomu monastyriu: tekst, dzhherela ta «pamiat» pro kyievo-ruske mynule yii tvorstiv (persha polovyna XVII stolittia).” *Kyivska akademiia* 5 (2008): 102–113.

I. Teslenko

THE FORGED PRIVILEGE OF PRINCE FEDKO OSTROZKY

In the early modern period, the falsification of documents was a widespread phenomenon. The study of forgeries in Ukrainian historiography began in the nineteenth century, and to date, dozens of inauthentic or questionable acts have been identified, including princely charters, royal privileges, and hetman decrees. However, not all fabricated documents were issued in the name of rulers of sovereign or autonomous states. This article analyses privileges and orders purportedly issued from the chancery of the Princes of Ostroh — a prominent aristocratic family originating in Volhynia, whose influence extended across various regions of the Grand Duchy of Lithuania and, after 1569, the Polish–Lithuanian Commonwealth. Specifically, it concerns a document dated 1431, according to which Prince Fedko Ostrozky granted land called Netreba to Prokip and Lavr of the Hryb-Hrymyatsky family. The article examines the circumstances under which the source was made known and presents arguments in support of the claim that it was forged. The document is published in the appendix to the article.

Keywords: source criticism, forged documents, Princes of Ostroh, nobility, Polish–Lithuanian Commonwealth, early modern period, history of Ukraine.

